

Sturla Þórðarsons fristat.

I de sidste par hundrede år har man betegnet perioden fra bosættelsen på Island, eller måske snarere fra altingets oprettelse i 930, til 1262 som den islandske fristats periode. Det var den tid da befolkningen på Island havde selvstyre der blev udøvet ved hjælp af et net af godord og domstole med altingets lovret som den øverste. I de historiske fremstillinger har man fremhævet forskellige ting: uafhængigheden af andre lande, først og fremmest Norge, en ret løs tilknytning til den internationale katolske kirke og et næsten demokratisk styre.

Ved nærmere eftersyn viser det sig at de ord der betegner den islandske forfatning før 1262, fristat, þjóðveldir, free state/commonwealth alle er opstået senere og oprindelig gjaldt andre lande. De engelske navne stammer fra Parlements-akten af 1649 efter halshugningen af Charles I: den nye forfatning afveg fra de tidligere forhold ved ikke at have en konge i spidsen. Det samme kan man sige om ordet fristat i dansk sammenhæng fra år 1800 hvor det betegner de nordamerikanske stater, der i 1776 havde erklæret sig uafhængige af England. Det var også de amerikanske forhold der på Island fik navnet: "þjóðveldi" i Skirnir 1836, medens "lyðstjorn" i Gunnlaugur Oddsens ordbog fra 1819 blev brugt til at oversætte folkestyre, altså demokrati. Pall Melsted kaldte den islandske middelalderlige styreform for "lyðveldi" i 1866. Efter ordene at dømme hører fristat- begrebet altså hjemme i en senere historisk kontekst, først og fremmest det 19. og 20. årh.s nationale og demokratiske revoluti-

oner.

Efter at have konstateret det får man lyst til at finde ud af hvordan man i middelalderen så på den islandske forfatning. Når man beskæftiger sig med samtidssagaerne er der et navn der falder i øjnene: Sturla Þórðarsons. Som forfatter af både en stor del af Sturlungesaga, Islendinga saga, der dækker perioden 1183-1262, og af Hákon Hákonsons saga der rækker fra kongens fødsel 1204 til hans død i 1263, skrev han om "fristatens" sidste årtier. Hos ham må det være muligt at finde en opfattelse af de forfatningsforhold han levede under. Da navnlig Islendinga saga er så omfattende at den er svær at overskue den har jeg valgt at gennemgå de partier i Hákon Hákonssons saga der direkte beskæftiger sig med forholdet til islandingene og de steder i Islendinga saga hvor forholdet til den norske konge er omtalt.

Hákon Hákonssons saga er næsten annalistisk komponeret. Det medfører at hvad der fortælles om islandske forhold er spredt over hele perioden fra Hákons fødsel 1204 til hans død i 1263. Alligevel er der en gennemgående tråd. Den begynder med at en fornem islanding dræbte norske købmænd på Island som hævn for sin søns død. Dette vil jarl Skule, den unge konges højt betroede medarbejder, straffe ved at sende en flåde mod Island, men kongen afviser det medens Snorre Sturluson er til stede, og Snorre bliver sendt til Island for at sikre nordmænd mod overfald. Senere tilbyder hans nevø, Sturla Sighvatsson at støtte norsk overhøjhed over Island for at få fred i 1230, og under de uroligheder der opstår deraf underlægger Sturla sig Snorres gods. Senere, i 1238, forbyder kongen Snorre og hans søn at tage til Island

fra Norge; de sætter sig ud over forbudet og taber kongens bevågenhed. Vel hjemkommen erobrer Snorre den dræbte Sturla Sighvatssons gods, men bliver snart efter selv myrdet ved et udførligt beskrevet overfald på hans gård, Reykjaholt.

I 1247 udtalte den italienske kardinal Vilhelm af Sabina at islændingene burde have en konge. Det var en støtte for kong Håkons bestræbelser som han havde iværksat ved at sende sturlungen Þorðr kakali til Island sammen med en ny biskop, Henrik af Holar for at bringe fred i landet. Imidlertid opstod der uenighed mellem fredsmæglerne der hver søgte ny støtte, Þorðr med biskop Sigurðr af Skalholt, bisp Henrik med den meget fremtrædende høvding Gizzur Þorvaldsson.

Kongen nærer mest tillid til de sidste, men efter at Gizzur har oplevet at hans kone og tre sønner er omkommet ved en mordbrand på hans gård, Flugumyr, dræber han en af hovedmændene bag overfaldet, Kolbein den Unge - der allerede ved sin indtræde på scenen bliver karakteriseret som "alt andet end fredsstifter". Gizzur bliver lyst i ban og tager til ærkesædet i Nidaros for at få det sonet. I den følgende tid opstår der så megen strid på Island at det ender med et vældigt slag hvori blandt andet Sturla Þorvaldsson deltager på samme side som kongens udsending Det meste af Nordland underkaster sig kongen. Gizzur vinder i 1258 kongens venskab og bliver ophøjet til jarl. Tilbage i Island vinder han stormænd for kongens sag ved at love dem at de skal være kongens håndgangne mænd. Samtidig fører han folk bag lyset ved at påstå at islændingene ikke skal betale skat. Men kongen sender en af sine slægtninge, Halvard Guldsko, ud og han slutter en overenskomst hvis første punkt

er løftet om skattebetaling. Trods alt lykkes det ham og hans ligesindede i løbet af årene 1262 til 1264 at få hele øen til gå ind på overenskomsten.

Håkon Håkonssens saga slutter ret brat her. Håkon døde selv i 1263, det kan være en af forklaringerne. En anden kan være at de to bevarede afskrifter har hver sin afslutning. Alligevel må helhedsindtrykket siges at være klart: Det stadi-ge omkvæd fra norsk side er at der må sættes en stopper for fejderne. Men Sturla Þórðarson antyder at kongen misbrugte dette motiv: det var som nævnt ikke altid fredsel-skende mænd der blev sendt til Island; desuden spillede han sine islandske "håndgangne" mænd ud mod hinanden. Formålet nævnes ikke direkte, men fremgår af resultatet: fra 1262 til 1264 aflagde repræsentanter for islands fjerdinger troskabs-ed til den norske konge.

Sammenlignet med Håkon Håkonssons saga er der mange flere oplysninger om Sturla Þórðarson i Islendinga saga. Her har han fortalt så meget om sin tid, de store begivenheder der indtraf i perioden fra 1218 til hans død i 1284, om det myl-der af mennesker han har haft med at gøre, at man uden vide-re identificerer det 13. årh. islandske historie med Sturla Þórðarsons fremstilling af den. For det er ikke blot kvanti-teten af hans oplysninger men også den måde han fortæller på der virker overbevisende. Han fortæller meget om folk af sin egen slægt, men det er snart positivt, snart negativt; det samme gælder andre mennesker som han direkte stod i modsæt-ning til: næsten ingen undgår at bedrive slette handlinger, men de fleste har forsonende træk. Selv optræder han kun sjældent i forgrunden og man får ofte en fornemmelse af at hans tapperhed ikke er særlig udtalt.

Det samlede billede er at man bliver usikker om formålet

med at skrive samtidshistorie. Er det en rent faglig interesse: som øjenvidne havde han en særlig forpligtelse til at skrive om den nære fortid? Hans tilsyneladende upartiske holdning har i høj grad styrket tilliden til hvad han fortæller. Når Sturla Sighvatson stiler mod et overherredømme over Island - med den norske konge som en fjern og velvillig overherre - og sætter sig ud over faderen Sighvat Sturlusons drillende advarsel, så er det klart eksempel på hybris som uundgåeligt afventer nemesis, hans faldi 1238 på Ørlygsstadir. Når Gizzur Þorvaldsson møder en så frygtelig skæbne som branden på Flugumyr, har han næsten fortjent at at opnå den ærefulde stilling som jarl; ganske vist kom han så netop i denne egenskab til at fremme kongens planer om Islands underkastelse.

Overenskomsten af 1262-64 er ikke noget hovedmotiv i de to sagaer men det har væsentligt aspekt: ved at få Island til at betale skat til den norske krone bliver landet Island igen underlagt Norge. Der går en lige linie tilbage til udvandringen og landnavet da Harald Hårfager krævede odelen af norske bønder ifølge historieskrivningen. Det er den samme værdinorm der gør sig gældende i 9. og 13. årh.. Det er politisk ideologi der og kun tager lidet hensyn til hvad der er sket i de 400 år, både i Norge og i Island. Ikke virkelighed men historiografi. Bortset flere antydninger af der er ufred på Island - og det sætter karakteristikken af den norske udsending som ikke just nogen fredsmægler i relief - fremstilles den norske konges forhold til Island som regulært magtstræb i Hákon Hákonssons saga, men de islandske stormænd der deltager i spillet bliver vurderet neutralt uanset på hvilken side de står - og de fleste af dem skifter

side i forløbet.

I Islendinge saga er den store politik underordnet den private: fejderne mellem de store slægter, den personlige æreskodeks, de frygtelige kampe med mordbrande, detaljeret skildrede drab, kvinder der opægger deres mænd, snedighed og fejhed. Sagen er at synet på den islandske forfatning, opstået ved udvandring da Harald Hårfager øvede sit tyranni i Norge, og i flere hundrede år bevaret ved hjælp af en lovgivning som folk rettede sig efter, er en ideologi, hamret ind af lærde historikere fra Are Frode og Snorre Sturluson. Om idealet nogen sinde er nået er tvivlsomt, i hvert fald ved vi at da Ari skrev sin Islendingabók truede en borgerkrig og i de næste halvandet hundrede år blev fejderne mere og mere hidsige. Loven kunne ikke hindre dem, selvom fredselkende mænd lagde sig i selen for at opnå forlig. Det håndte at deres bestræbelser lykkedes og kirken fulgte internationale traditioner om at kæmpe for "treuga Dei" Guds våbenstilstand, men andre kræfter trak den anden vej, deriblandt kirkens egen interesse i at gøre sig uafhængig af lægfolket. Disse indbyrdes stridigheder fik folk til at sukke efter fred, ikke mindst de mange der i alt væsentligt kun var ofre for de stores kampe. Meget tyder på at Sturla Þordarson gennemsåede disse forhold: de evindelige fejder måtte bringes til ophør, men samtidig var han klar over at en så indarbejdet myte som Islands uafhængighed ikke kunnes fjernes med et pennestrog. I stedet fremstillede han forløbet af de sidste to generationers historie som noget der var uundgåeligt. Selv med den bedste vilje kunne ærekære mennesker ikke undgå sammenstød. Det var skæbnen der havde ført til underkastelsen under Norge, ikke de islandske stormænd, altså heller ikke sturlungerne. Så skrev denne ætling af fa-

milien sin islendinga saga som en apologi.

- - - (Til mundtlig fremførelse.) Historieskrivningen og den moderne ideologi har tilsammen skabt billedet af den islandske Fristat på bekostning af andre væsentlige elementer som Arni Þórlakssons kirkekamp, den demografiske, den økonomiske og sociale forandring. Mange historikere, islandske og andre har taget de enkelte emner op; ligheden med udviklingen i det middelalderlige Europa er uomtvistelig på trods af de specielle økologiske livsforhold. Men i samklang med det 19. årh.s frihedskamp blev Islands ældste historie eksemplet på den urgamle frihedsånd som de fleste mennesker i Europa og Amerika anså for idealet. Sturla Þórdarsons "fristat" var og er det bedste eksempel derpå.